

Cas de Stoppelaar

Jane komt op, na een wilde dans van als chimpansees verklede meisjes. Zij buigt voor haar publiek, en draagt een glinsterende, grote jurk. Haar introductie is kort - zij van stem zegt ze dat het haar een grote eer is hier voor de koning en zijn vrouw, en voor alle leden van dit illustere gezelschap het woord te mogen voeren. Maar ze zegt ook dat ze zich niet zo op haar gemak voelt in groot gala, 'dat zij liever in *jungledress* de lezing zal geven' en rits dan haar jurk open.

Jungledress? Jane! Je wilt toch niet... maar onder haar glitterjurk draagt zij een kakikleurig broekpak.

Er zijn dia's en er is film, op meerdere schermen tegelijk. Het is totaaltheater met als hoofdrolspelers de chimpansees. Jane vertelt van de chimp-families, die zij van nabij heeft leren kennen. Moeder Flo, dochter Fifi, het kleine zootje Flint en de oudere zoon Figan. De kleine Flint kan maar niet los van zijn moeder komen, en als Flo na vele jaren overlijdt raakt Flint helemaal de kluts kwijt. Hij wijkt niet van haar lichaam, wordt ziek, eet niet meer. Na drie weken gaat hij dood, uitgeteerd. 'Flo leerde mij veel, niet alleen over de liefde en zorgzaamheid binnen chimpansee-families, maar ook over de unieke structuur van chimpansee-gemeenschappen.' Jane stuurde een overlijdensadvertentie naar de *Sunday Times*.

De lezing duurt een half uur en al die tijd hebben de aanwezigen het idee dat ze getuige zijn van een reportage over het dorpsleven van een groep bosbewoners. Deze apen zijn geen beesten in een dierentuin, het zijn individuen met een karakter, een verleden, familie, gevoel. Het gaat over Mike, die meer door sluwheid dan door kracht aan de macht komt. David Greybeard die aan polio overlijdt na een afschuwelijke strijd op leven en dood, verstoten door de groep. De nare Passion en haar dochter Pom die op kinderroof gaan. De onverkwikkelijke ruzies om stukken vlees als er een jonge baviaan is gevangen en wordt opgegeten.

En het dramatische verhaal van de kleine Mel, de wees, die zijn moeder verloor bij een pneumonia-epidemie vorig jaar. 'Hier ziet u hem, negen maanden oud, een wees, hij dronk nog aan de borst. Het meest ontroerende dat ik in mijn hele leven heb meegemaakt is toen Pax, hier links op de foto, zich ontfermde over Mel. Zij was geen familie van hem, maar toch nam ze hem mee. Vol liefde, heel toegewijd verzorgde ze hem. Mel was doodziek, hij zat vol parasieten, en alle kansen leken tegen hem gekeerd. Maar op één of andere manier heeft hij het gehaald. Het wordt een band voor het leven.'

Donderend applaus. De koning en koningin noden Jane aan hun tafel. 's Avonds in bed lees ik sommige passages uit haar prachtige boek *The chimpanzees of Gombe* nog eens door. De meest schrijvende beschrijvingen gaan over het kannibalisme van Passion. Deze aap gaat met haar dochter Pom op babyjacht en wordt drie maal betrapt door de onderzoekers in Gombe. In 1975 en 1976 rooft zij twee maal een drie weken oud kind van de chimpanseemoeder Gilka, en in 1976 ook een baby van Melissa.

Jane schrijft hoe het koppel Passion en Pom na een dramatische jacht het aapje weten te verschalken en het onder de ogen van de krijsende moeder uit elkaar trekken. 'Terwijl het doden van babies door volwassen mannetjes het gevolg lijkt van de aanval op hun moeders, vielen Passion en Pom de moeders van hun slachtoffers uitsluitend aan om de baby als vlees te verkrijgen. Zodra zij de baby te pakken hadden was er geen agressie meer. Integendeel, toen moeder Melissa de moedersnaars benaderde terwijl zij haar kind aan het eten waren, liep Passion zelfs op haar toe en omhelsde haar.'

Een blaadje verder, een foto van een bavianenmoeder. Deze kijkt hoe Leaky en Mike, twee chimpanseemannen, haar kind verschuren. Jammerend hangt het half dode baviaantje over de tak waarop de mannen zitten. De moeder staat op twee meter afstand te starren, en in haar houding is een onbeschrijflijke spanning: machteloos maar zo attent als mogelijk kijkt ze toe, de staart half geheven.

Maar zoals Jane vanavond zei: ook al zijn chimpansees soms vreselijk agressief en vijandig, veel aardiger dan deze donkere kanten zijn de patronen van vriendschap en zorgzaamheid, van houdingen en gebaren die de goede verstandhouding tussen de diverse leden van de groep handhaven en versterken. En meestal zijn hun gevechten schijn en bluff, zoals in 'charging displays' ten behoeve van een sociale dominantie. Razend gaan de mannen tekeer, maar echt gevaarlijk is het niet. Het 'zijn mannetjes die omhoog willen, die een toppositie willen bereiken.

Het is inspirerend proza, eerst observerend en dan pas beschouwend, betrokken maar nergens sentimenteel. Ik word daar heel mooi van binnenuit, en wil de avond besluiten met het bekijken van de televisie om te zien of de wereld om mij heen ook veranderd is: niets blijkt minder het geval. Op het scherm dansen een van de vier grote overwinnaars van *Super Tuesday* zijn rituele dans omdat hij de 'alpha male' van Amerika hoopt te worden.

Verdomd! Deze schurk - hoe heet dat onbetrouwbare hoofd, Al Gore? - gedraagt zich precies maar dan ook precies hetzelfde als Mike, de opgewon-

De wintertuin van het Grand Hotel in Stockholm zit stampvol belangrijke Zweden in gala. Ordeteken sieren de revers van de als pinguin verklede mannen, het kippel staat op de blote schouders van dames in ruisende zijde. Het volkslied wordt gezongen wanneer Carl Gustaf, koning der Zweden, binnenschrijdt met koningin Silvia aan zijn zijde, bloemen in heur haar.

De wintertuin zelf is verkleed als jungle. Plastic palmen staan in slagorde opgesteld onder een nylon bladerdak dat drie meter boven de zaal hangt. Spookachtig licht en toneelnevels uit een machine accentueren de mystiek van het woud, gegrom en gebrul klinkt uit talloze luidsprekers rondom en een artificiële regenval klettert langs een decor van dia's vol bladergroen en chimpansees.

Het is hier Gombe, het nationale park in Tanzania op de grens met Zaire, waar Jane Goodall 28 jaar lang chimpansees bestudeerde - een studie die wereldberoemd is geworden en die een revolutionair inzicht heeft gegeven in het dagelijks leven van chimpansees in het wild.

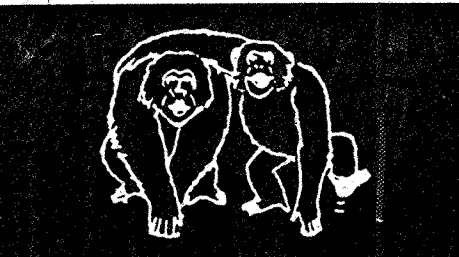
Gesprek na lezing

Jane Goodall, chimpambassadrice:

'Ik wil mensen ervan bewust maken dat dieren een gevoel hebben'

FOTO LEO VAN VELZEN

den aap die na 1963 de macht wilde grijpen in Gombe! Mike sprong opschepperig heen en weer voor het front van de andere apen - Goodall noemt dat ergens de *'Bipedal Swagger'* - onder het uitstoten van ruwe klanken; Al Gore beweegt voor een zaal vol kiesgerechtigde soortgenoten zijn armen ook enorm op en neer, en brult iets onverstaanbaars. Zijn boodschap bevat net zoveel informatie als de *'Pant Hoot'* van Mike. Dit gedrag zit diep in de genen van Al Gore, dat zie je zo. Dit dansen is al vele miljoenen jaren oud, ontstaan in een periode voordat wij van de apen zijn afgesplitst. Ik heb na deze *Bipedal Swagger* van Al Gore de behoefte morgen de vraag te stellen: Is het najagen van dominantie door mannen niet een zinloze bezigheid bij het instandhouden van de menselijke soort?

De volgende ochtend ontmoet ik Jane in haar suite, die uitkijkt over een kille rivier vol schotsen. Ze is vermoeid, maar wel tevreden want een deel van haar missie is bereikt: 'Er zijn duidelijke indicaties dat dit bezoek een goede financiële uitwerking zal hebben.' Wij spreken over geld. Zij is op weg naar Amerika, om haar 'fundraising instituut' van inspiratie te voorzien. Er is geen universiteit of regering die haar werk steunt, dus alles moet zelf worden verdiend en daartoe treedt zij vaak op voor publiek.

'Vroeger ging ik dat uit de weg, ik deed mijn uiterste best om mij te verbergen. Maar dat is nu anders geworden. Ik heb tijdens mijn komende reis een reeks ontmoetingen met de pers in de steden die ik zal aandoen. Ik houd lezingen, in Amerika betalen ze daar zeer goed voor. Ik trek volle zalen: gemiddeld vijftienhonderd mensen! Het is toch een soort mystiek die rond mij heen is opgebouwd. En het mes snijdt aan twee kanten: ik verzamel geld en ik maak de mensen bewust.

The chimp-ambassador.

'Ja, niet alleen voor chimps. Tegenwoordig ook voor andere dieren, zoals honden die als proefdieren worden gebruikt. Een groot deel van onze presentatie is erop gericht om de mensen bewust te maken van het feit dat dieren een gevoel hebben, zonder dat ik sentimenteel wil worden. Ik noem het ook niet 'de rechten van het dier'. Ik denk dat het meer is, het is menselijke verantwoordelijkheid, die je niet kan verachten voordat mensen het allemaal een beetje beter begrijpen.

'Er zijn veel mensen die niet willen weten dat dieren gevoels hebben, omdat ze zich dan ongemakkelijk zouden voelen. Zij vinden het beter om te denken dat beesten kleine machientjes zijn die je in kooien kan stoppen, zoals chimpansees in Amerika moeten leven in hokken van anderhalve meter in het vierkant bij twee meter hoog. Dat is

ronduit misdadig. Levenslang! In Holland doen jullie dat beter, daar zijn de kooien groter.'

In dierentuinen is het niet veel beter, de gorillas en orang oetans in Artis zitten ook een levenslange straf uit.

'Ik houd ook helemaal niet van dierentuinen, maar ze zijn er nu eenmaal en chimps in gevangenschap kan je niet terugsturen naar het bos. Wij trachten er iets aan te doen met 'nieuw project in Amerika: Chimpanzee. Dat begon vijf jaar geleden, omdat veel studenten brieven stuurden met het verzoek bij mij te komen werken in Gombe. Ik wil daar geen westerlingen meer. Toen dacht ik: al dat enthousiasme dat ik bovendien zelf heb opgerakeld - wat zonde!'

'In dierentuinen, die hun chimpansees vanuit kleine kooien in grotere ruimtes gaan onderbrengen, observeren studenten en bewakers hoe het gedrag van de apen verandert bij deze herwonnen relatieve vrijheid. De chimpansees worden er beter van en wij krijgen veel nieuwe gegevens. Ik ontvang nu brieven van mensen die schrijven dat dit onderzoek hun ogen heeft geopend en dat ze plotseling in de gaten hebben gekregen dat chimpansees ook wezens zijn met een gevoel, een karakter en een persoonlijkheid.

'Wij verrijken de omgeving van de chimp. We bouwen termietenheuvels na, met honing erin, en geven allerlei materiaal zoals takken zodat ze de werktuigen kunnen maken waarmee ze in het wild ook op termieten vissen.'

U gaat nogal fel in op chimpansees zoals Lucy, Sarah, Viki, die door mensen worden geadopteerd of als laboratoriumdieren worden gehouden. Aan de andere kant ontleent u wel veel kennis aan dat soort situaties.

'Ja, dat is het dilemma. Ik zou zelf nooit een chimpansee in huis nemen. Maar het is wel nuttig bij het verkrijgen van inzicht in het chimpintelect. In het wild zie je onvoldoende, onder laboratoriumcondities kan je uitgebreid proeven doen. Dat heeft mij veel geleerd en het helpt me ook mensen te overtuigen van het feit dat chimpansees zeer intelligente dieren zijn.

'Ik werd zes jaar geleden voorgesteld aan Lucy, de 'dochter' van het echt-paar Temerlin. Deze aap leefde het leven van een mens. Ze schonk zich, waar ik bij zat, een glaasje gin in, zette de fles terug in de kast - hetgeen ik zeer bijzonder vond - ging naar de ijskast, trok een flesje tonic open, ging weer op de bank zitten, bekeek verschillende televisiekanalen maar vond niets van haar gading.

'Toen ging ze met bladeren in een tijdschrift, terwijl ze kleine slokjes van haar gin-tonic nam. Maar het is heel slecht afgelopen met Lucy. Haar 'ouders' konden haar niet handhaven. Hun huwelijk ging naar de knoppen en ze kregen het idee dat ze maar terug moest, de natuur in. Dus werd er heel groots een vliegticket ter beschikking gesteld, en er werd een trainingsperiode ingelast met andere chimpansees in een park in de buurt.

'Dat ging absoluut niet! Lucy zag zichzelf als mens, niet als dier, ze zat volkomen verweesd tussen de andere chimps. Ze sprak hun taal niet, ze begreep hun gebaren niet, het heeft lange

tijd geduurd voordat ze een beetje wende, en ze is nooit gelukkig geweest. Uiteindelijk is ze terug gegaan naar het oerwoud, ergens in Afrika. Haar einde was afschuwelijk; ze is met afgesneden handen in het bos gevonden. Ik denk dat het voodoo was.'

In de wetenschappelijke literatuur van de jaren zestig was een chimpansee een 'het' - een object - u maakte daar een 'hij' en een 'zij' van.

'Ja, een "wie" en niet een "wat".'

Ik krijg alleen tranen in mijn ogen als ik lees hoe Passion met haar dochter Pom de babies van andere moeders te grazen neemt. Zulk gedrag is van een wat, niet van een wie.

'O vreselijk! Ik ben daar nog steeds geschokt over.'

Maar u kunt er wel naar kijken?

'Ik heb het zelf nooit gezien, het waren mijn medewerkers die dit kannibalisme hebben geobserveerd. De enige keer dat ik Passion aanstalten zag maken om een baby van een andere moeder te roven werd ik zo ongelofelijk razend op haar dat ik geprobeerd heb haar te stoppen, maar het gebeurde hoog in een boom en ik kon niets doen. Ik was zo boos!'

U interfereert dus met uw eigen waarnemingen.

'Dat kom me niets schelen. Goddank is de moeder met de baby ontsnapt.'

Wilt u in andere gevechten niet tussen beide komen?

'Dat kan niet! Als chimpansees vechten gaan ze daar zo volledig in op, dat het onmogelijk is te interfereren, afgezien van het feit dat het levensgevaarlijk is. Ze zijn zoveel sterker dan wij. Wanneer je vijf of zes mannen ziet vechten is er geen enkele mogelijkheid om daar tussen te komen, tenzij je graag dood wilt.'

Wat was de reden van het kannibalisme van Passion?

'Geen idee. Geen flauwe idee.'

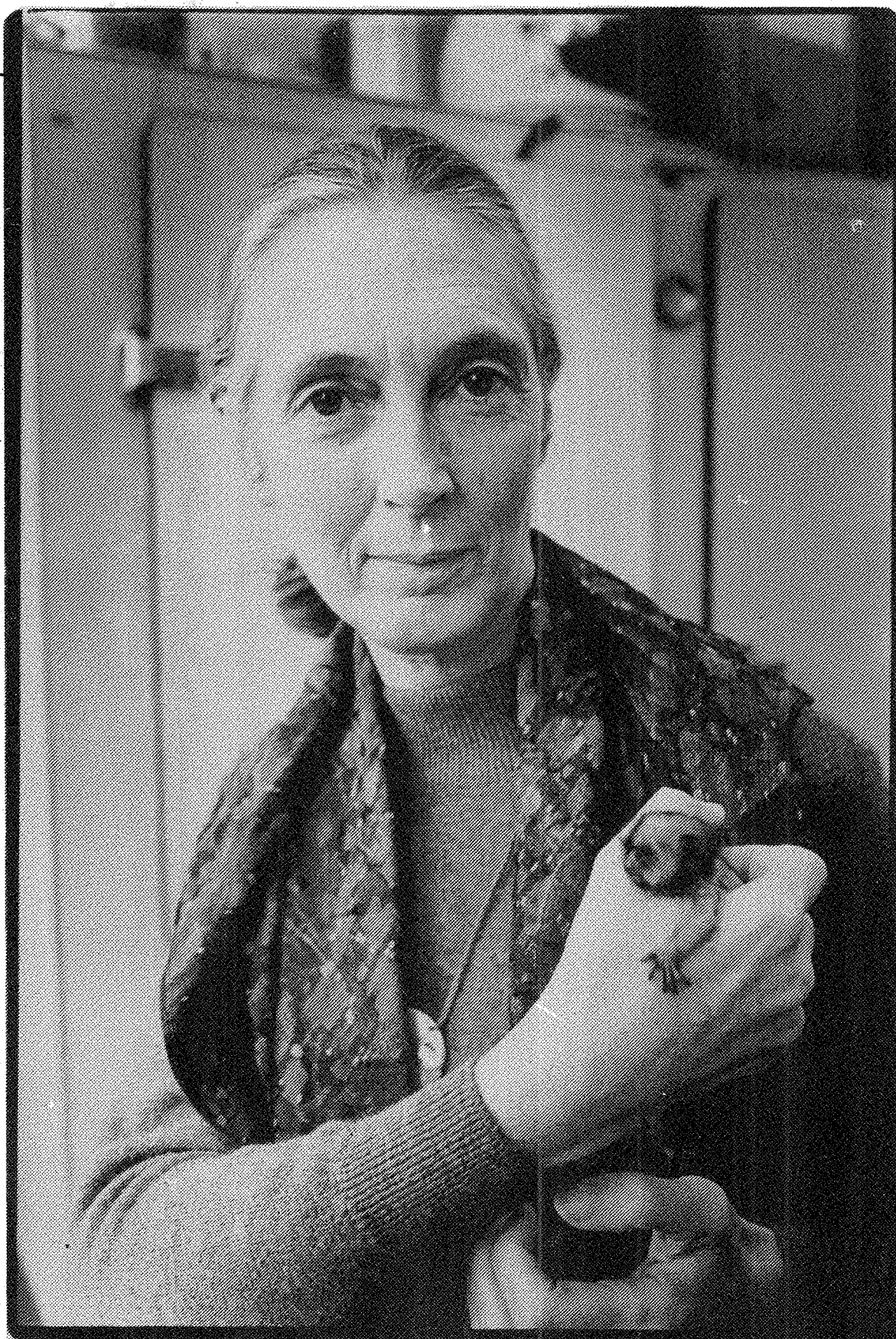
En waarom is het opgehouden?

'Zowel Passion als Pom kregen op een gegeven moment een baby. Vooral Pom is opgehouden haar moeder te helpen, en Passion alleen speelde het niet klaar.'

Passions gedrag komt mij 'onmenselijk' voor. Zijn chimpansees na 28 jaar studie voor u meer mens of juist meer chimp geworden?

'Voor mij zijn chimpansees meer chimp, en mensen meer mens geworden. Maar ik ben duidelijk door een fase gegaan dat ik dacht dat chimps net mensen waren. Hoe meer ik mij bewust werd van hun gedrag des te meer werden ze weer zichzelf.'

U schrijft hele interessante dingen over 'consortships', een soort huwelijk. Een dominante man verwekt - hoewel hij het sterkste is en het meeste met een vrouwtje 'in haar periode' zou kunnen paren op grond van zijn overvloed - veelal geen nageslacht, omdat een slimmerik - die lager op de hiërarchische ladder staat - met dat wijfje er vandoor gaat, zich twee weken lang elders in het woud terugtrekt, en kans ziet dat vrouwtje te bevuchten. Die man denkt dus 'monogaam'. Op grond hiervan

U maakt overtuigend duidelijk dat chimpansees een gevoel voor liefde hebben, genegenheid. U beschrijft de vreselijkste moordpartijen tussen chimps onderling. Er moet bij hun toch iets zijn van een sensatie van 'vreemdheid'?

'Ik denk het wel. Er is een mooi verhaal van de chimp Sarah, die door de Premacks is opgevoed. Ze lieten haar twee films zien: een met haar geliefde oppasser en een met een man die ze beslist niet aardig vond. Beide mannen hadden in de film een probleem. Er werden daarna foto's getoond van mogelijke goede en verkeerde oplossingen. Sarah koos voor haar oppasser telkens een goede oplossing en voor de nare man een verkeerde, ja zelfs een oplossing waarbij hij ernstig in moeilijkheden raakte. Dat is toch een soort vreemdheid.'

Het adopteren van Mel, de kleine wees, is 'echt' altruïsme, een duidelijk stadium verder dan het altruïsme zoals dat bij sociobiologen in zwang is, waarbij het ophouden bij de familie.

'O, er is zoveel gedoe in de sociobiologie. De sociobioloog zegt dat het geen altruïsme is als je niet kan aantonen dat er bloedverwanten in het spel zijn. Maar Mel was in het geheel geen familie van de apen die hem adopteerden. Ik weet dat het heel onpopulair is om te zeggen tegenwoordig, maar je hebt hier toch duidelijk te maken met groepsselectie. Het is heel makkelijk in te zien dat territoriale dieren als chimpansees hun eigen groep zo sterk mogelijk willen houden, in het spanningsveld dat er bestaat met de concurrerende groepen om hen heen. Je komt dan voor je eigen club op, en ieder lid erbij is meegenomen.

'Dit is een vorm van altruïsme die duidelijk uitstijgt boven laboratoriumbiologie. Ik ben er zeker van dat er gevoels als medelijden bestaan bij chimpansees. U herinnert zich het verhaal van de oude chimpanseemoeder, die door de polio-epidemie verlamd was aan haar armen. Ze lag ziek, moe en oud op de grond, na een dag rondtrekken met de anderen, en had de kracht niet meer om in een boom met vruchten te klimmen. Tot drie keer toe kwam haar dochter uit de boom naar beneden, en bracht eten dat ze in de handen van haar moeder stopte. Het was ongelooflijk om te zien.'

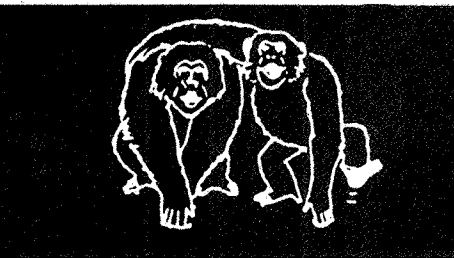
Dat is echt altruïsme, want het voortbestaan van de soort is er op geen enkele manier bij gebaat dat de moeder in leven blijft. Zij heeft haar taak volbracht, en is verder nog tot last.

'Ja, dit is echt medelijden, of ik noem het liever empathie: het vermogen om de gevoelens van anderen te begrijpen. De dochter begreep dat haar moeder eten nodig had, maar er was verder geen directe noodzaak dat te geven.'

Hebt u door uw voortdurende aanwezigheid de chimpansees in uw groep niet beïnvloed, zodat ze niet echt 'wild' meer zijn?

'Wij hebben ze in het begin een tijdje kunstmatig gevoerd met bananen, dat is uit de hand gelopen en dat hebben we meteen gestopt. Van enig effect was al snel niets meer te merken. 'Wat we nu hebben is dat de chimpansees uit het noorden vluchten als onze chimps er aan komen. Wij kunnen niet zeggen of ze vluchten omdat onze groep chimps sterker is of omdat wij achter hen aan lopen. Ik denk dat laatste.'

'Wij hebben dus als waarnemers momenteel een duidelijke invloed op het voortbestaan van onze groep. De noordelijke groep is een paar jaar geleden veel sterker geweest en ik denk dat onze groep zou zijn uitgeroofd als wij er niet bij waren geweest. Dat was in 1981, onze chimps hadden net die vreselijke oorlog uitgevochten tegen de groep uit het zuiden, ze hadden ieder individu uit die gemeenschap gedood, in de hevigste gevechten die ik ooit heb gezien. Een half uur, drie kwartier, onze mannen tegen een man uit de andere groep, tot de stakker niet meer kon bewegen en stervend trachtte weg te kruipen. Ik ben er van overtuigd dat, wanneer chimpansees wapens hadden gekend, ze die op dergelijke momenten bewust hadden gebruikt om hun tegenstanders uit te schakelen.'

Op weg naar het vliegveld, waar wij beiden omstreeks dezelfde tijd moeten zijn (zij reist naar Wenen om de oude en zieke Konrad Lorenzen met de laatste bezoek te vereren - een geval van menselijke empathie) vraag ik of het waar is dat zij vroeger maakt door het bos liep om meer op een aap te lijken: 'in uw jungledress'.

'Nákt?' zegt ze verbaasd. 'Ja, dat verhaal hoorde ik twintig jaar geleden in Leiden, tijdens een lezing van Adriaan Kortlandt,' antwoord ik. 'O him!' zegt ze. 'Ik weet wel waar dat verhaal vandaan komt. In de regentijd is het in Gombe zo vochtig dat ik 's morgens alles uitrook als ik door het lange gras naar The Peak klom - dan had ik tenminste nog droge kleren om de dag door te komen.'